

Tagasivaade Euroopa Liiduga liitumise alaste hoiakute muutustele aastatel 1992-2002

Aksel Kirch ja Marika Kirch

EL diskussioonide diskursuse muutus

Euroopa Liiduga liitumise kontekst on selle kümne aasta jooksul, mil Eestis on EL kui tulevikuperspektiiv kõneks olnud, mitu korda oluliselt muutunud. Olukorras kus Eestis oli just vabanenud eelmise rezhiimist, oli mõttel liituda EL-iga hoopis teine tähendus kui praegu, mil Eesti on üks kindel kandidaat järgmises laienemisringis. Et paremini analüüsida erinevate tegurite osatähtsust referendumini otsuse mõjutajana, oleks vaja analüüsida seda diskursust, milles tuleva aasta referendumini otsus tehakse.

Esimest perioodi (1992~1995) iseloomustab suhtumine EL kui meile kaugesse kuid ihaldatavasse eesmärki. Peaprobleemiks oli siis küsimus - kas see on Eesti-sugusele postsotsialistlikule väikeriigile jõukohane? Mida selleks peaks Eestis tegema, et saada kunagi kaugemas tulevikus liikmeks? Selle perioodi märksõnad olid - eristumine SRÜ-st, majanduslik iseseisvus ja julgeolek ning püüd Eestit kui riiki defineerida ilma sotsialistliku lähiminekiku mõistet ja okupatsiooni konteksti kasutamata. Sellises kontekstis oli EL käsitlus täiesti valdavalt positiivse värvinguga.

Pärast liitumisavalduse esitamist 1995. a. novembris ja esialgse vaimustuse perioodi lõppu muutus oluliselt ka diskursus, milles EL kui tulevikustrateegiat analüüsiti. Vahelduva eduga on sellel teisel vaatlusperioodil (1996-2000) olnud diskussioone EL poolt ja vastu. Euroskeptikute ja pessimistide read on täienenud ning see seisukoht ei ole enam ainult üksikute suhteliselt marginaalsete vaadetega analüütikute pärusmaa. Sel perioodil hakati arvutama mida liitumine ELiga reaalset meile kaasa toob. Märksõnadeks olid kasu / kulud analüüs. Paljud hakkasid end nimetama eurorealistideks ning üldine vaimustus Euroopa suunal hakkas vähenema ning asemele tuli hoiak EList kui tohutust bürokraatiamasinast, ebaefektiivsest ja ainult suurte riikide huve arvestavast majandusühendusest. See oli oluline diskursuse muutus, milles hinnati liitumist EL-iga tasakaalustatumalt, kuid avalik arvamus muutus samaaegselt märgatavalt negatiivses suunas. Tuli arusaamine, et selle sammuga me siseneme süsteemi, mis on küll muutumas kuid aeglaselt ja vaevaliselt. Me ei saa üle võtta selle süsteemi üksikuid osi (häid aspekte) vaid peame võtma kõik või mitte midagi. Küsimus - "kas kõik on parem kui mitte midagi", viis Euroopa Liidu-diskussiooni arengu järgmisse etappi.

Kolmandaks etapiks sellel arengul ongi viimastel aastatel lisandunud tendents, kus on hakatud analüüsima seda olukorda, mis juhtub siis kui Eesti EL ei astu, st et rahvas referendumil valitsuse ja riigikogu otsust ei toeta. Praegusel momendil on positiivse referendumitulemuse saavutamise küllaltki orastele rajatud lootus. Rahva poolehoid on ainult mõnel lühemal perioodil olnud ülekaalukalt positiivne, rohkem aega on viimastel aastatel avalik arvamus EL-iga liitumise suhtes olnud üsna leigelt soosiv. Prognoosid referendumist osavõtu ja hääletamise võimaliku tulemuse suhtes on üsnagi erinevad ja ei anna kindlust selle tulemuse suhtes.

Selle perioodi iseloomustamiseks on oluline märkida ka, et valitsevad ringkonnad, tõdenud, et avalikku arvamust kiiresti ja lihtsalt ei ole võimalik muuta positiivsemaks, on hakanud kasutama teatud mõttes ähvardamise taktikat. See on iseloomulik olnud näiteks nii laienemisvolinik G. Verheugenile kui eks-välisminister T.H. Ilvese ülesastumistele, kelle sõnades on kõlanud mõtted negatiivse referendumitulemuse puhul Eestit tabada võivast isolatsioonist, majanduslikust allakäigust ja julgeoleku puudumisest. Ka selline referendumieelne kontekst ei ole andnud oodatavat positiivset efekti avaliku arvamuse positiivsemaks muutmisel.

Eelnevaid arenguid silmas pidades on põhiküsimuseks see - milline on see diskursus, milles rahvas teeb järgmisel aastal otsuse EL-iga liituda või mitte. Kui selleks otsuse tegemise kontekstiks on skandaalimaigulise reitinguga kohalike poliitikute arvamused, inimeste isiklike kasude / kulude kokkulöömine või üksnes ebamõistlike euronõuete kirjeldamine mingis konkreetses koolisöökla, on selge, et referendumiootsus ei tule positiivne. Küsimus on - kuidas saab viimase järele jäänud aasta jooksul arutluse konteksti viia tasandile, kus positiivset või negatiivset otsust ei tehta teise või kolmandajärgulisi tegureid arvestades. Kui otsustamisel on Eesti kui riigi perspektiiv muutuv Euroopas, riigi suveräänsus majanduse ja julgeoleku valdkonnas, siis peaksid kaalumisele tulevad argumendid olema ka vastava kaalukategooriaga.

Valmistumine referendumiks

Eestis EL-i toetusemuutlikkuse kinnituseks on avaliku arvamuse trendiandmed toodud alljärgnevas tabelis (Tabel 1).

Tabel 1. Kui homme toimuks referendum Eesti Euroopa Liiduga ühinemiseks, kuidas te hääletaksite (%)

<i>Hääletaksin</i>	Nov 1995	Aprill 1996	Nov 1996	Aprill 1997	Nov 1998	Mai 2000	Okt 2001	Juuni 2002
<i>poolt</i>	44	47	29	32	27	34	38	43
<i>vastu</i>	14	24	17	23	14	26	27	31
<i>ma ei osaleks</i>	–	19	–	13	13	8	21	12
<i>ei oska öelda</i>	32	19	54	32	46	26	14	14

Allikas Saar-Poll ja AS Turu-uuringud ES andmed: <http://www.elis.ee>, samuti Applicant Countries Eurobarometer 2001 (Oct/ Dec. 2002), Results Summary, 5.

Nagu näha tabelist 1 on Eesti avalik arvamus suhteliselt skeptiline ja heitlik. See on kergesti olnud mõjutatud mitmetest päevapoliitilistest teguritest aga ilmselt ka isikliku edukusega seotud aspektidest. Skeptilise hoiaku taga võib olla pettumus isiklikus majanduslikus järjes või Eesti riigi võimalustes üldisemalt. Samas pole viimase paari aasta majandusareng ja Eesti edusammud liitumisläbirääkimistel kaasa toonud Brüsseli autoriteedi kasvu. On tekkinud olukord, kus inimesed teevad oma järeldused Euroopa Liidu kohta kaunis pisikeste infokillukeste põhjal ning kalduvad võtma vastu kõike läbi oma isikliku prisma (osa inimesi on harjunud "kolleksioneerima" negatiivset, osa positiivset infot). Pilt Euroopa Liidust on Eesti tavakodanike jaoks fragmentaarne ning seda peetakse üldiselt eliidi projektiks, milles tavakodanik on tagajärgi passiivselt vastu võtva objekti mitte olukordi mõjutava subjekti staatuses.

Vastavad andmed Lätis ja Leedus korraldatud EL võimaliku referendumi käitumise kohta ¹ kinnitavad et Eesti elanike hoakud on Leedu-Läti elanike hoiakute tunduvalt skeptilisemad. Eestis on kujunenud seos ühelt poolt vastaja majandusliku heaolu ja teiselt poolt tema EL-i positiivse suhtumise vahel. Kõrgendatud heaolu-tundega ja korralikul majandusjärjel olevad inimesed annavad Eesti liitumisele tugeva toetuse ja see segment ongi ainuke, kes annaks praegu oma toetuse rahvahääletusel liitumise poolt.

Näiteks juunist 2002 ES Turuuuringute AS poolt korraldatud küsitluse järgi kuulub rahvahääletuse "jah"-ütleja valdavalt rahvastikugruppi, kes on majanduslikult edukad (pereliikme sissetulek tunduvalt kõrgem Eesti keskmisest), valdavalt kõrgharidusega ja eelkõige Tallinnas küsitletud inimesed. EL-iga liitumise väärtustamine seostub Eesti kiire ja positiivse majandusarengu ja isikliku heaolu saavutamise väärtustega.

Sama uuringu järgi oli Eestis suur osa inimesi kas kahtleval seisukohal või on otsuse vastu EL-iga liitumisele. Juuni 2002 uuringu andmetel toetaksid Eesti liitumist tulevasel rahvahääletusel kindlasti ja tõenäoliselt kokku ainult 43% valimisealistest elanikest, samas tõenäoliselt vastu oli 16 % ja kindlasti vastu 15 % ning lisaks neile ei võtaks hääletamises osa 12%. Jääb veel 14%, kes ei oska võimaliku referendumi korral hääletamise kohta midagi kindlalt öelda. Seega on eeldatav "poolt-vastu" ja "ei tea" proportsioon väljendatav vahekorras 43:43:14

Osa neist inimestest, kes väljendavad oma negatiivset suhtumist EL-iga liitumisele ei ole tegelikult EL vastu, vaid väljendavad selle hinnanguga oma suhtumist paljudesse sotsiaal-majandusliku iseloomuga protsessidesse Eestis või oma pettumust vähese isikliku majandusliku edukuse suhtes. Seejuures on majandusearengu ja heaolu alased hinnangud tihedalt seotud demokraatia arenguseisundi hinnangutega ning Eesti poliitiliste institutsioonide hindamise ja usaldamisega. Eesti tipp-institutsioonide (Riigikogu, Valitsuse ja EV Presidendi) usalduse või umbusalduse küsimus on seotud laiemal poliitilisel hinnanguga, mis väljendab üldisemat rahulolu Eesti demokraatia arenguga. See näitab, et otsus, mis EL suhtes tehakse on selgelt isikliku ja kohaliku poliitilise eluga rahulolu teguritest mõjutatud.

Küllalt arvestatavad korrelatsioonikoefitsiendid näitavad, et nii toetajate kui ka kahtlejate hinnangud on selgelt välja kujunenud. [Korrelatsioonigraafi](#) alusel on ka näha, et Eesti presidendi institutsioonil on oluline roll võtmeisikuna Eesti Euroopa-hoiakute kujundajana. Presidendil, kes asub väljapoolt parlamendis ja valitsuses olevate poliitikute igapäevast "lehmakauplemist", on erapooletu institutsiooni imago säilinud terve taasiseseisvumisaja jooksul. Järelikult saab presidendi institutsioonil olla roll tuua EL otsuse tegemine päevapoliitikast kõrgemale tasandile.

Aasta enne EL referendumit olukord keeruline

Eesti liitumine EL-iga on unikaalne protsess rahvusliku eneseteadvuse aspektist lähtudes. Eesti liitumine EL-iga peaks otsustavalt muutma majandus- ja sotsiaalsete suhete kliimat, aga ka inimeste arusaamu eestlusest, väikeriigi ja -rahva kui kaasaegse rahvusriigi identiteedist Euroopa Liidus. Kuna seni ei ole EL-iga liitunud Eesti taoline väikeriik pärast kõigest kümnekonna aasta pikkust (taas)iseseisvusperioodi, siis on

¹ Applicant Countries EUROBAROMETER 2001 [http:// europa.eu.int/comm/public opinion](http://europa.eu.int/comm/public_opinion)

meie jaoks kindlasti tegemist “suure hüppega tundmatusse”. Lisaks eelnevale on inimesed hakanud väärtustama kollektiivsete rahvuskultuuriliste väärtuste (1990-te aastate algus) asemel järjest enam isikliku heaolu peegeldavaid väärtusi. Viimase kümnendi muutuste-tulvas on suurenenud inimeste ebakindlustunne töösfääris ja muutlikud tööalased suhted ning sotsiaalsed olud “ei tooda” tänases Eestis sotsiaalset kindlustunnet.

Oma rahvuslike eesmärkide saavutamiseks on tähtis, et Eestil oleks Euroopas majanduslikult stabiilse ja ennustatava käitumisega riigi maine. Eesti Euroopa Liiduga liitumise referendumi korraldamise eel on muude ülesannete hulgas oluline andmete regulaarne kogumine ja analüüs, mis iseloomustavad Eesti tegelikku majanduslikku ja sotsiaalset konvergensti Euroopa Liidu tänaste liikmesriikidega.

Eesti elektoraadi lihtsa veenmise aeg on möödas. Mitmete sotsiaalsete gruppide jaoks on tekkinud olukord, kus ei suudeta Eesti laiemat arengut, sealhulgas Euroopa Liiduga integratsiooni, strateegilise valikuna käsitleda. Nii otsustavat valikut tehes peaks aga iga hääleõiguslik inimene olema teadlik oma vastutuse tasemest.